

Türk-Sovyet Edebî İlişkilerinin Kurulmasında Çevirinin Rolü

Nigar Aliyeva¹

APA: Aliyeva, N. (2023). Türk-Sovyet edebî ilişkilerinin kurulmasında çevirinin rolü. *Abant Journal of Translation and Interpreting Studies*, 1(1), 34-42.

Öz

Türk-Sovyet edebî ilişkileri tarihinin 1920'li yıllarda başladığını söylemek mümkün. Elbette o dönemden önce de Osmanlı-Rus İmparatorluğu arasında edebî ilişkiler vardı, bazı eserler Türkçeden Rusçaya ve tam tersi Rusçadan Türkçeye çevrilmişti. Ancak bu süreç 1930'lardan itibaren sürekli hale gelmiştir. Türk şairi Nazım Hikmet'in bu edebî ilişkilerin gelişmesinde büyük rolü olmuştur. Sadece Nazım Hikmet'in onlarca kitabı SSCB'de yayınlanmıştır. Aradan yıllar geçmesine ve SSCB dağılmasına rağmen Nazım Hikmet, günümüzde de Rusya'da en çok okunan Türk şairi statüsünü korumaktadır. SSCB Yazarlar Birliği Dış Komisyonu, Sovyet ve Türk yazarları arasındaki edebî ilişkilerin gelişmesine önemli katkılarda bulunmuştur. Bu bağlamda ünlü Sovyet Türkolog ve tercüman Vera Feonova'nın adının özellikle anılması gerekir. Ayrıca 1930-1990 yıllarında SSCB Yazarlar Birliği ile Türkiye Yazarlar Birliği arasında çok sayıda ikili işbirliği anlaşması imzalanmış, bu anlaşmaların sonucu olarak SSCB yazar ve şairleri Türkiye'yi, Türkiye yazar ve şairleri de SSCB'yi defalarca ziyaret etmişler. Bu dönemde SSCB'de çok sayıda almanak, Türk yazar ve şairlerinin hikaye ve şiir topluları basılmıştır. Türkiye'de de birçok Sovyet yazar ve şairinin eserleri Türkçeye çevrilerek yayımlanmıştır. Araştırma makalemizde Türk-Sovyet edebî ilişkilerinin tarihini, gelişim aşamalarını ve bu ilişkilerin gelişmesinde çevirinin rolünü incelemeye çalışacağız.

Anahtar Sözcükler: Çeviri, Nazım Hikmet, Türk-Sovyet edebî ilişkileri, Rus edebiyatı, Türk edebiyatı

The Role of Translation in the Establishment of Turkish-Soviet Literary Relations

Abstract

It is possible to say that the history of Turkish-Soviet literary relations began in the 1920s. Of course, literary relations existed between the Ottoman-Russian Empire before that period, certain works were translated from Turkish to Russian and vice versa - from Russian to Turkish. However, this process has become continuous since the 1920s. Turkish poet Nazım Hikmet played a great role in the development of literary relations. Dozens of books by Nazım Hikmet were published in the USSR alone. Even though years have passed and the USSR has collapsed, Nazım Hikmet still maintains the status of the most read Turkish poet in Russia. The Foreign Commission of the Union of Writers of the USSR made important contributions to the development of literary relations between Soviet and Turkish writers. In this respect, the name of Vera Feonova, the well-known Soviet Turkologist and translator, should be specially mentioned. In addition, in 1930-1990, many bilateral cooperation agreements were signed between the Union of Writers of the USSR and the Union of Writers of Turkey, writers and poets of the USSR visited Turkey many times, and Turkish writers and poets visited the USSR. During this period, a large number of almanacs and collections of stories and poems of Turkish writers and poets were published in the USSR. The works of many Soviet writers and poets were translated into Turkish and published in Turkey. In our research article, we will try to examine the history of Turkish-Soviet literary relations, all stages of development, and the role of translation work in strengthening these relations.

Keywords: Translation, Nazım Hikmet, Turkish-Soviet literary relations, Russian literature, Turkish literature

Giriş

Türkiye ile SSCB arasında kültürel ilişkilerin kurulması tarihinin başlangıcı 1922 olarak kabul edilmektedir. O zamanlar Türkiye Cumhuriyeti henüz ilan edilmemiş, SSCB'nin oluşumu tamamlanmamıştır. Ancak Kasım 1921'den itibaren tanınmış Rus Bolşevik M.V.Frunze, Sovyet Rusya'nın Ankara'daki olağanüstü ve tam yetkili büyükelçisi atanmış ve kendisine Türkiye ile ilişkileri kurma ve Atatürk ile müzakereler yürütme görevi verilmiştir. 1922'nin başında Türk hükûmeti, Türk öğrencilerini Sovyet üniversitelerinde okuyabilmeleri için SSCB'ye gönderme arzusunu dile getirmiştir. Bu bağlamda, 4 Mart 1922 tarihli Nota'da, o zamanki RSFSR Dışişleri Halk Komiseri G.V.Çiçerin, hükûmet adına Moskova'daki Türk büyükelçisine şunları bildirmiştir:

Araştırma Makalesi (Research Article)

Sisteme yüklenme tarihi (Submitted on): 09.07.2023

Kabul tarihi (Accepted for publication on): 26.07.2023

¹ Dr., Azerbaycan Milli İlimler Akademisi, Nizami Gencevi adına Edebiyat Enstitüsü, Batı Avrupa Edebiyatı Bölümü (Bakü, Azerbaycan), e-posta: nigarveli83@gmail.com, ORCID: 0009-0003-7005-5699

Rus Hükûmeti, iki dost halkın kültürel yakınlaşmasına yönelik bu ilk adımların atıldığı haberini büyük bir sevinçle karşılamaktadır ve bundan böyle hükûmet bu amaçla Rusya'da yükseköğretim kurumlarındaki 100 yeri TBMM Hükûmeti'nin hizmetine sunacak, daha sonra Türk öğrenciler için ayrılan kontenjanın artırılması sağlanacaktır (Arhivniy dokument, 1961, s. 130).

İki devlet arasındaki edebî ilişkiler de 1920'li yıllardan gelişmeye başlamıştır. Geçen yüzyılın 20'li ve 30'lu yıllarında Türk basınında Sovyetler Birliği'nin yaşamı ve kültürü hakkında pek çok makale, Rus yazarların eserlerinin çevirileri yayımlanmıştır. Cumhuriyetin ilanından hemen sonra Türkiye'de eseri yayımlanan ilk Rus yazar İvan Turgenev olmuştur. 1925 yılında Yahya Ferid ve Mişel Mihailof İ.Turgenev'in "Muzaffer Aşk Nağmesi"ni Türkçeye çevirip yayımlamışlar (Sevük, 1941, s. 273). 1931'de Oktay Rifat Horozcu, İ.Turgenev'in "İlk Aşk" kısa romanını, 1932'de ise "Duman" romanını Türkçeye çevirmiştir. 15 Kasım 1933'te Türkiye'deki Sovyet yetkili temsilcisi Y.Z.Surits, bir dizi kültürel etkinlik düzenlemeye onay almak için Moskova'ya bir telgraf göndermiştir. 4 Aralık 1933'te SSCB Dışişleri Halk Komiseri yardımcısı L.M.Karahan, Y.Z.Surits'e gönderdiği cevap mektubunda ona Türkiye ile ayrıntılı bir kültürel ilişkiler programı hazırlamayı önermiştir. O, kültürel ilişkilerin kurulmasında 10 istikamet belirlemiştir. Bunlardan aşağıda atıf yapılan 2 tanesi edebî ilişkileri kurmanın önemi ile ilgili idi:

- 2) Türk yazarların 1934 yazında düzenlenecek Sovyet Yazarların Genel Kongresi'ne davet edilmesi;
- 4) Türk edebiyatının en iyi eserlerinden birkaçının Rusça ve Rus edebiyatı toplusunun Türkçe yayımlanması (Arhivniy dokument, 1970, s. 716-717).

Edebî ilişkilerin kurulmasında elbette sadece Türk edebiyatının Rusçaya, Rus edebiyatının da Türkçeye çevrilmesi rol oynamamıştır. Yukarıdaki mektuptan da anlaşılacağı üzere iki ülke yazarlarının karşılıklı ziyaretlerinin düzenlenmesine de önem verilmiştir. 1934'te, Türk yazarların SSCB Yazarlar Kongresi'ne davet edilmesinden bir yıl önce bazı Rus yazarlar Türkiye'yi ziyaret etmişler. Örneğin, 1933 baharında Sovyet yazar L.Nikulin iki aylık bir Türkiye gezisi yapmıştır. O SSCB'ye döndükten sonra bu geziyi anlatan "İstanbul-Ankara-İzmir" kitabını yayımlamıştır. 15 Mayıs 1933'te M.Gorkiy, İtalya'dan SSCB'ye gitmek üzere İstanbul'a gelmiştir. Bu yıllarda, daha sonra iki hikâye kitabını Türkiye'ye ithaf eden P.Pavlenko da Türkiye'yi ziyaret etmiştir.

SSCB'de Türk yazarlarının hikâyelerinden oluşan ilk toplu 1940 yılında yayımlanmıştır. Bu toplunun önsözünün yazarı 1933 yılında 2 ay Türkiye'de bulunmuş L.Nikulin idi. Ancak 1940'lı yıllarda Türk-Rus edebî ilişkilerinde bir durgunluk dönemi yaşanmıştır. Bunun en önemli nedeni ise 1939 yılında başlayan II. Dünya Savaşıydı. 1950'li yılların başından itibaren Türk edebiyatını Rusçaya çevirme çalışmaları yeniden hız kazanmıştır.

Sonraki yıllarda, Sovyet ve Türk yazarları arasındaki ilişkilerin gelişmesinde SSCB Yazarlar Birliği Dış Komisyonu ve bu kurumun danışmanı olan ünlü Sovyet Türkoloji uzmanı ve Türk edebiyatı tercümanı Vera Borisovna Feonova (1940-2003) önemli rol oynamışlardır. SSCB Yazarlar Birliği ile Türkiye Yazarlar Birliği arasında, bu ülkelerin kültür ve sanat kuruluşlarının üyelerinin karşılıklı ziyaretlerinin organize edilmesine ve iki ülke yazarlarının eserlerinin tercüme olunmasına olanak sağlayan ikili bir anlaşma imzalanmıştır.

Ama Türk-Rus edebî ilişkilerinin kurulmasına elbette ki en büyük katkıyı Nazım Hikmet yapmıştır. Geniş bir Rus okur kitlesinin Türk edebiyatıyla tanışması onun şiirleri sayesinde mümkün olmuş ve SSCB'de Türk edebiyatına büyük ilgi uyandırmıştır.

Araştırma makalemizin bundan sonraki bölümlerinde Türk-Rus edebî ilişkilerinin tarihini ve Nazım Hikmet'in bu ilişkilerin kurulmasındaki faaliyetlerini daha detaylı incelenecektir.

1. Türk-Rus edebî ilişkilerinin tarihi

Türk-Rus edebî ilişkilerini ve bu ilişkilerde çevirinin rolünü araştırmak için hem Türkiye Cumhuriyeti-Rusya Federasyonu, hem Türkiye Cumhuriyeti-SSCB, hem de Osmanlı-Rus İmparatorluğu arasındaki edebî ilişkiler tarihini ayrıntılı olarak incelemek gerekir. Tarihin farklı

dönemlerinde Türk-Rus ilişkileri bazen dostluk, bazen rekabet ve hatta bazen düşmanlık üzerine kurulu olmuştur. Tarihsel olarak bu iki devlet birbirleriyle ya çok yakın siyasi ve ekonomik ilişkiler kurmuş ya da savaşmışlar. Türk-Rus diplomatik ilişkilerinin tarihi 1701 yılına dayanmaktadır. Aynı yıl Rusya, İstanbul'da büyükelçiliğini açmıştır. Ama bu tarih imza ve mühürle resmileşen diplomatik ilişkilerin tarihidir. Aslında, devletlerarası ilk temas 1492'de gerçekleşmiştir. 30 Ağustos 1492'de Rus prensi III. İvan, Osmanlı padişahı II. Bayezid'e deniz ticareti ile ilgili bir mektup göndermiştir.

Siyasi ve diplomatik ilişkilerin aksine, Türk-Rus edebî ilişkilerinin tarihi çok eskilere dayanmamaktadır. Türkçeye çevrilen ilk Rus eseri Aleksandr Griboyedov'un "Akıldan Bela" komedisidir. Eser, 1884 yılında aslen Dağıstanlı olan Mizancı Murat (gerçek adı Mehmet Murat) tarafından orijinalden Türkçeye çevrilmiştir.

Türkolog L.O.Alkayeva, 1982 yılında yayımlanan "Rus Klasik Edebiyatı Doğu Ülkelerinde" toplusunda yer almış "Rus Klasik Edebiyatı Türkiye'de" adlı makalesinde, Rus edebiyatından Türkçeye ilk şiir çevirisinin İvan Turgenev'in 1886 yılında İzmir'de yayımlanmış "Mensur şiir"lerinden biri olduğunu belirtmektedir (Alkayeva, 1982, s.101). Ancak yazar bu çeviri hakkında herhangi bir bibliyografik bilgi vermemektedir. Bu hususu dikkate alan profesör Türkan Olcay şunları yazmaktadır:

...kanımızca belgesel doğrulama açısından şiir türünün Türkçeye çevrilen ilk eseri M.Y.Lermontov'un "Sararan Buğday Tarlası Dalgalandığında..." (14 Nisan 1887 tarihli "Mizan" gazetesi) şiiridir. Ama burada da başlık yerine yayıncıdan bir açıklama vardı: "Bir Rus şairinin (Lermontov'un), editörlüğünü Menemenlizade Tahir Beyefendinin yaptığı şiiri (Oldjay, 2010, s.26).

Rus edebiyatının Türkçeye ilk tercümanlarından olan Nigar Hanım ve Abdullah Cevdet Rus yazarların eserlerini aracı dilden Türkçeye çevirmişlerdir. Nigar Hanım, A.S.Puşkin'in, M.Y.Lermontov'un, V.A.Jukovskiy'in şiirlerini, İ.A.Krılov'un masallarını çevirmiş ve bu çevirilerini 1891'de yayımlanan "Efsus" adlı şiir kitabına dahil etmiştir. Abdullah Cevdet ise A.S.Puşkin'in 2 şiirini çevirerek 1894 yılında "Hazine-i Fünun" ve "Mektep" dergilerinde yayımlamıştır.

19. yüzyılın sonlarında Olga Sergejevna Lebedeva'nın da Rus edebiyatının Türkçeye çevrilmesinde çok değerli hizmetleri olmuştur. O.S.Lebedeva ilk Rus oryantalist kadındı. Hatta birçok araştırmacı onu Rus kültürünün Türkiye'deki "büyükelçisi" olarak adlandırır. Profesör Türkan Olcay Olga Lebedeva'nın faaliyetlerini şöyle değerlendirmektedir:

1890'da Olga Sergejevna, İstanbul'a gelişinden tam anlamıyla bir hafta sonra Ahmet Mithat'ın gazetesinde yayımlanan, çevirdiği birkaç eseri de beraberinde getirdi. Bu eserler sonralar ayrı bir baskıda yayımlandılar. Türk halkının ilk okuduğu eser Puşkin'in "Kar Fırtınası" kısa romanı oldu. Sonra Lermontov'un "Şeytan" şiirinin nesre çevrilmiş bir parçası yayımlandı (Oldjay, 2016).

Türk edebiyatının Rusçaya çeviri tarihi ise daha eskilere dayanmaktadır. "Türk edebiyatı, Rusya'ya ilk kez, 18. yüzyılda Batıya sel gibi akan, sonra da Rusya'ya yayılan Şark edebiyatının, esas olarak da masalların genel akışında girmeye başladı. O dönemde en ünlü masal toplusu "Kırk Vezir Hikayeleri" idi" (Oganova, 2013, s.105).

1781'de "Moskova Aylık Dergisi", Yusuf Nabi'nin (1640-1712) ünlü didaktik şiiri "Hayriye"nin nesre çevrilmiş farklı bölümlerini "Nabi Efendinin oğluna öğütleri" başlığıyla yayımladı. Rusçaya çevrilen bir sonraki Türk şiiri, Mesihî'nin ünlü "Bahariye" kasidesi idi. Kaside 1791 yılında "Zevk, Akıl ve Duygu İçin Okumak" dergisinde yayımlanan "Türk Edebiyatından Haberler" makalesinde verilmişti. Fakat klasik Türk edebiyatının pek çok örneğinin Farsça ve Arapça yazıldığı bir gerçektir. Bu tesadüfî değil. Zira uzun bir süre özellikle Farsça şiir dili olarak kabul edilmiş, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Sultan Veled gibi Türk şairleri eserlerini ağırlıklı olarak Farsça yazmış ve yayımlamışlardır (Goldobin vd, 1970, s.404). Bu nedenle klasik Türk edebiyatı da büyük ölçüde Farsçadan ve bir ölçüde Arapçadan Rusçaya çevrilmiştir.

Türk edebiyatının değerli eserleri 20. yüzyılın 40'lı yıllarından itibaren sistematik olarak aracı dil kullanılmadan Türkçeden Rusçaya çevrilmiş ve Rusya'da Moskova, Leningrad gibi büyük şehirlerde

yayımlanmıştır. Makalemizin girişinde de belirttiğimiz gibi Türk yazarlarının ilk hikâyeler toplusu SSCB’de 1940 yılında basılmıştır. 1954 yılında ise A.Babayev ve R.Fiş, “Türk Yazarlarının Hikâyeleri” kitabını derlemişler. Kitapta Sabahattin Ali, Orhan Kemal, Sadri Ertem, Samim Kocagöz, Ümrân Nazif Yiğiter gibi yazarların hikâyeleri toplanmıştır.

1958’de “İnostrannaya Literatura” yayınevi, Rusça “Günümüzün Türk Şiiri” adlı ilk Türk şiiri antolojisini yayımlamıştır. Antolojide aralarında Nazım Hikmet, Orhan Veli, Melih Cevdet, Oktay Rifat, Suad Taşer, Rifat Ilgaz, Cahit Sıtkı ve diğerlerinin de bulunduğu 24 Türk şairinin şiirleri yer almıştır. Ünlü Rus yazarı ve tercümanı, Türk edebiyatı uzmanı Radiy Fiş bu antolojiye bir sonsöz yazarak Sovyet okuyucularına modern Türk şiiri hakkında bilgi vermiştir.

1959 yılında “Detskaya Literatura” yayınevi “Türk Yazarlarının Hikayeleri” adlı kitap yayımlamıştır. Sadri Ertem, Orhan Kemal, Samim Kocagöz, İlhan Tarus gibi yazarların çocuk hikâyelerinin toplandığı kitabı yayıma N.A.Ayzenşteyn hazırlamıştır. N.A.Ayzenşteyn 1962 yılında L.O.Alkayeva ile birlikte Türk yazarların “Bizim Sokak” (20. Yüzyılın Türk Kısa Hikayeleri) isimli bir başka hikâyeler toplusunu da derlemiştir. Bu kitapta ünlü Türk yazarları Ömer Seyfettin’in, Sadri Ertem’in, Sabahattin Ali’nin, Sait Faik’in, Oktay Akbal’ın, Tarık Dursun’un, Muzaffer Buyrukçu’nun ve diğerlerinin eserleri yer almıştır.

1968 yılında Türk yazarlarının hicivlerinden ve komedilerinden oluşan, A.A.Babayev’in editörü ve derleyicisi olduğu bir toplu yayımlanmıştır. Kitapta Halit Ziya, Reşat Nuri Güntekin, Memduh Şevket Esendal, Aziz Nesin, Haldun Taner, Orhan Kemal, Rifat Ilgaz ve diğer yazarların hikâyeleri toplanmıştır. Kitabın basımı 100 bin tirajla gerçekleştirilmiştir.

20. yüzyılın 70’li ve 80’li yıllarında Sovyet Türkologları ve tercümanlarının çabaları sayesinde SSCB’de Türk yazarlarının her yıl birkaç nesir eseri yayımlanmıştır. 1975 yılında Fazıl Hüsnü Dağlarca’nın, Oktay Rifat’ın, Rifat Ilgaz’ın ve Ahmet Arif’in şiirlerinin yer aldığı “Modern Türk Şiirinden” toplusu okuyucuların takdirine sunulmuştur. 1978 yılında yayımlanan “Eski Türk Şiirinden” adlı topluda ise Sovyet şiirseverler Yunus Emre, Ahmet Paşa, Baki, Yusuf Nabi ve diğer klasik Türk şairlerinin şiirleri ile tanışma fırsatı bulmuşlar. Kitabın önsözünü ünlü Kazak şairi Oljas Suleymenov yazmıştır. 1979 yılında ise 25.000 tirajlı “20. Yüzyıl Türk Şiirinden” antolojisi yayımlanmıştır. Antolojiyi yayıma hazırlayan ve giriş makalesinin yazarı T.D.Melikov olmuştur.

1983 yılında “Türk Âşık Şiiri” adlı çeviriler toplusu yayımlanmıştır. Toplunu derleyen ve önsözünün yazarı Halık Köroğlu idi. Kitapta, Yunus Emre, Kaygusuz Abdal, Pir Sultan Abdal, Karacaoğlan, Âşık Ömer, Âşık Dertli, Erzurumlu Emrah, Ruhsati gibi tanınmış ortaçağ Türk şair-âşıklarının ve onların çağdaşı Âşık Veysel’in şiirlerinin çevirileri toplanmıştır. Türkmen edebiyatı tarihçisi, oryantalist Halık Köroğlu’nun Türk folkloru çalışmalarına büyük önem verdiğini belirtmek gerekir. O, 1976 yılında kendi “doktora tezine dayanarak temel bir çalışma olan “Oğuz Kahramanlık Destanı” yazıp yayımlamıştır. Bu, Oğuz Türklerinin destan mirası üzerine Sovyet Şarkiyat araştırmalarında ilk sistematik çalışmadır” (Holikov, 2017, s. 65).

80’li yıllarda SSCB’de Fazıl Hüsnü Dağlarca’nın “Dört Kanatlı Kuş” şiirler toplusu, Yaşar Kemal’in “Seçilmiş Eserler”i, Fakir Baykurt’un “Keklik” romanı ve diğer Türk yazarların kitapları yayımlanmıştır. En son SSCB’nin dağıldığı 1991 yılında “Yüzyılların Tomarı. XIII.-XX. Yüzyıl Türk Klasik Şiiri” toplusu 50 bin tirajla basılmıştır. Kitapta diğer Türk halklarının ünlü klasik şairlerinin şiirleriyle birlikte Yunus Emre’nin de şiirleri yer almıştır. A.V.Obraztsov’a göre bu “Yunus Emre’nin doğrudan orijinalden yapılmış şiir çevirilerinin en temsili derlemesidir” (Obraztsov, 2012, s. 166).

“Sovyet sonrası Rusya’da özellikle son yıllarda Türk edebiyatının popülaritesinde bir artış olmuştur. Orhan Pamuk, tüm eserleri Rusçaya çevrilmiş olan en popüler yazar olmaya devam etmektedir” (Avrutina, 2015, s. 97). Reşat Nuri Güntekin’in eserlerinin toplusu basılmış, Perihan Mağden, Ahmet Hamdi Tanpınar, Bilge Karasu, Mehmet Murat Somer, Zülfü Livaneli, Elif Şafak gibi yazarların romanları çevrilmiş, Sabahattin Ali’nin şiir ve romanlarının yeni çevirileri yayımlanmıştır. Bu işe Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığınca yürütülen ve kısa adı “TEDA” olan “Kültür ve

Turizm Bakanlığı Türk Kültür, Sanat ve Edebiyat Eserlerinin Dışa Açılımını Destekleme Projesi'nin de büyük katkıları olmuştur. 2005-2021 istatistiklerine göre proje kapsamında Türk yazarların 70 eseri Rusça'ya çevrilmiştir (Rakamlarla TEDA, 2021).

Türkiye'de de 1930-1990 yılları arasında çok sayıda Rus yazarın eserleri Türkçeye çevrilerek yayımlanmıştır. Örneğin, 1933'te Rus klasiklerinin dört eseri basılmıştır: L.N.Tolstoy'un "Diriliş"; F.M.Dostoyevskiy'in "Suç ve Ceza", "Ölümler Evinden Notlar" ve A.S.Puşkin'in "Yüzbaşının Kızı". L.N.Tolstoy'un ve F.M.Dostoyevskiy'in eserlerini Fransızcadan Haydar Rıfat, A.S.Puşkin'in eserini ise İngilizceden Samizade Süreyya çevirmiştir.

1934 yılında Samizade Süreyya A.S.Puşkin'in "Kar Fırtınası", Ruşen Eşref Ünaydın ise F.M.Dostoyevskiy'in "Beyaz Geceler" eserini Türkçeye çevirmişler. 1935 yılında "Hayat Arkadaşı" hikâyeler topluluğu yayımlanmıştır. Topluda A.P.Çehov'un 6, İ.S.Turgenev'in ise 1 hikâyesi yer almıştır. E.Kapranova A.P.Çehov'un topluda yer alan 6 hikâyesi hakkında şunları yazmaktadır:

Bu kitapta toplanan hikâyeler en iyilerden sayılmaz. Fakat Çehov'un eserlerini ilk kez derleme halinde takdim etmek için önemlidir. Çevrilmiş altı hikâye, Samizade Süreyya'nın önsözü ile birlikte bu kitapta yer almıştır. Hasan Ali Ediz'in söylediğine göre Samizade Süreyya'nın tüm çabaları, Rus klasik edebiyatının Türk okuyucular tarafından bilinmesi için bir yol açtı (Kapranova, 2017, s. 37).

1936 yılında Ali Kami Akyüz L.N.Tolstoy'un "Kreutzer Sonat", Haydar Rıfat ise "İvan İlyiç'in Ölümü" ve "Efendi ile Uşağı" eserlerini Türkçeye çevirip yayımlamışlar. 1940 yılında Hakkı Süha Gezgin F.M.Dostoyevskiy'in "Karamazov Kardeşler", 1941 yılında Avni İnel ve İlhan Akant "Budala", Hamdi Varoğlu ise aynı yılda "Yoksullar" romanlarını Türkçeye çevirmişler. Amma tüm bu çeviriler aracı dillerden yapılmıştır.

II. Dünya Savaşı sırasında, 1943'te Rus edebiyatından birkaç eser daha Türkçeye çevrilerek yayımlanmıştır. Bu eserler A.S.Puşkin'in "Boris Godunov" piyesi (çeviren Zeynel Akkoç ve Oğuz Peltek) ve L.N.Tolstoy'un "Savaş ve Barış" romanının ilk cildi (çeviren Zeki Baştımar) idi. "Savaş ve Barış" romanının çevirisinde Zeki Baştımar'ın Nazım Hikmet ile birlikte çalıştığını belirtmek gerekir. Ancak Nazım Hikmet o dönemde siyasi nedenlerle cezaevinde olduğu için son yıllara kadar kitabın çevirmenleri arasında adı hiç geçmemiştir. Eylül 2017'de Can Yayınları yayınevinin internet sitesinde kitabın 8. baskısı hakkında ise şu cümleler yazılmıştır:

Elinizdeki çeviri, Savaş ve Barış'ın, dönemin Maarif Vekaleti'nin Zeki Baştımar'a ısmarladığı, 1943-49 yılları arasında yapılan eksiksiz çevirisi. Zeki Baştımar bu çeviriyi o sırada Bursa'da hapiste olan Nâzım Hikmet'le birlikte yaptığı halde, bilinen siyasi nedenlerle Nâzım'ın adı hiçbir zaman kitapta yer almadı. Bugün bu çeviri Baştımar ailesinin de isteği üzerine iki çevirmen adıyla yayımlanırken, metne, günümüz için eskimiş ve anlaşılması güçleşmiş sözcüklerin yenileştirilmesi dışında dokunmamaya özen gösterildi; sadece ilk baskılardaki Harb ve Sulh yerine, eserin yıllardır alışılmış yeni adı Savaş ve Barış tercih edildi (Savaş ve Barış Kitap Açıklaması, 2017).

1944 yılında dünya klasikleri serisinde Rus yazarlarının aralarında altısı Rus dramaturjisinin en önemli eseri olan (D.İ.Fonvizin'in "Anasının Kuzusu", A.P.Çehov'un "Martı", "Vanya Dayı", "Üç Kız Kardeş", "Vişne Bahçesi", N.V.Gogol'un "Müfettiş") 13 eseri yayımlanmıştır.

1950 yılında Servet Lünel F.M.Dostoyevskiy'in birkaç hikâyesini, Melih Cevdet Anday ve Erol Güney N.V.Gogol'un "Ölü Canlar" romanını Türkçeye çevirmişler. 1951-1960 yılları arasında İ.S.Turgenev'in "Rudin" (1951; tercüman Memduh Tezel), A.S.Puşkin'in "Seçilmiş Eserler" (1953; tercüman Orhan Şamhal), F.M.Dostoyevskiy'in "Yeraltından Notlar" (1955; tercüman Nihal Yalaza Taluy), "Ecinniler" (3 cilt, 1958, 1959, 1960; tercümanlar Ahmet Muhip Dranas ve Servet Lünel), "Karamazov Kardeşler" (1-2. ve 4. ciltler, 1958, 1960, 1963; tercüman Nihal Yalaza Taluy), "Budala" (2 cilt, 1963,1965; tercüman Servet Lünel), M.Y.Saltıkov-Şchedrin'in "Golovlev Ailesi" (1957; tercümanlar Rana Çakıröz, Servet Lünel, Aziz Alpaut, Abdulkadir Çakır) eserleri Türkçeye çevrilerek basılmıştır.

1970-1980'lerde, Türkiye'de kelimenin tam anlamıyla Rus ve Sovyet edebiyatına karşı ilgide önemli artış yaşanmıştır. 19. yüzyıl Rus nesrinin neredeyse tüm ünlü eserlerinin yanı sıra M.Gorkiy, M.A.

Şolohov, L.M.Leonov, A.N.Tolstoy, N.A.Ostrovskiy, D.A.Furmanov, A.Serafimoviç, İ.E.Babel, M.A.Bulgakov, B.N.Polevoy, İ.G.Erenburg, K.M.Simonov gibi yazarların eserleri de Türkçeye çevrilip yayımlanmıştır. Bunun dışında Ç.T.Aytmatov, N.V.Dumbadze ve diğer çağdaş Sovyet yazarlarının eserleri, SSCB’de yayımlandıktan hemen sonra Türkçeye çevrilmiştir. O yıllarda nesir eserlerinin yanı sıra şiir çevirileri de yapılmıştır. S.A.Yesenin, V.V.Mayakovskiy, Y.A.Yevtuşenko, A.A.Voznesenskiy, R.G.Gamzatov gibi Sovyet şairlerinin şiirleri ile Türk okuyucular 1970-1980’lerde tanışmışlar.

Araştırma makalemizde yer alan örneklerden de görüleceği üzere 20. yüzyılın özellikle 1930-90’lı yıllarında Türkiye ile Rusya arasında yakın kültürel ve edebî bağlar mevcut olmuştur. “Son 20 yılda bu bağlar daha da gelişmiş ve yeni bir düzeye taşınmıştır. Doğal olarak bu faktör, bu iki dil arasındaki çevirinin önemini de artırmaktadır” (Ramiz oğlu, 2013, s.382). Bugün de Rus edebiyatının Viktor Pelevin, Boris Akunin, Tatyana Tolstaya, Lyudmila Ulitskaya, Mihail Şişkin gibi çok sayıda ünlü yazarlarının eserleri Rusçadan Türkçeye çevrilmekte ve büyük tirajlarla basılmaktadır.

Elbette tüm bu çeviriler Türk-Rus edebî ilişkilerinin gelişmesine büyük katkı sağlamıştır. Ancak 20. yüzyılda bu ilişkilerin gelişmesinde hiçbir yazar Nazım Hikmet kadar rol oynamamıştır. Araştırma yazısının bundan sonraki bölümünde Türk-Rus edebî ilişkilerinin gelişmesinde Nazım Hikmet’in rolüne değinilecektir.

2. Türk-Sovyet edebî ilişkilerinin gelişmesine Nazım Hikmet’in yaptığı katkılar

Sovyet-Türk edebî ilişkilerinin gelişmesinde en büyük rol şüphesiz Nazım Hikmet’e aittir. Onun şiirleri SSCB’de ülkenin en ünlü şairleri ve tercümanları tarafından Rusçaya çevrilmiş ve mısraları slogana dönüşmüştür. Hatta birçokları Nazım Hikmet’i Türk edebiyatının Byron’u ve Puşkin’i adlandırmışlar.

Nazım Hikmet’in SSCB ile ilk tanışması gençlik yıllarında olmuştur. O dönemde “yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti bütün yeniliklere açıktı. Bu yeniliklerden biri de eğitim amaçlı olarak Türk gençlerinin yurt dışına çıkması idi. Kimi Fransa’ya, kimi ise Rusya’ya gitmiştir. Rusya’ya giden bu gençlerin arasında Nazım Hikmet de vardı” (Abibulaieva, 2014, s.325). Nazım Hikmet en yakın arkadaşlarından biri Vala Nureddin ile 1921’de kaçak olarak Sovyet Rusya’ya gitmişler. 30 Eylül 1921’de Batum’a varmış ve Temmuz 1922’de Moskova’ya yerleşmişler. Nazım Hikmet orada Rus Komünist (Bolşevikler) Partisi’ne katılmış ve Doğu İşçileri Komünist Üniversitesi’nde İktisat ve Kamusal Hayat Fakültesi’nde eğitim görmüştür. Üniversitede eğitim gördüğü yıllarda Vladimir Mayakovskiy’in ve Vsevolod Meyerhold’un sanatsal deneyleri onu derinden etkilemiştir. 1924 yılında Nazım Hikmet’in ilk şiir kitabı “28 Kanunisanı” Moskova’da yayımlanmıştır. 1924’te Nazım Hikmet İstanbul’a dönmüştür.

1951 yılında Nazım Hikmet, Türkiye’deki siyasi görüşleri nedeniyle kendisine yöneltilen suçlamalardan kaçarak ikinci kez SSCB’ye gelmiş ve ömrünün sonuna kadar bu ülkede yaşamıştır. “1950’lerin başında SSCB’de ona hayranlardı, onunla gurur duyuyorlardı. O, “hapishane duvarlarının yıkamadığı”, Türkiye’den SSCB’ye kaçarak “tek doğru seçimi” yapmış bir kahramandı. Onu putlaştırır, “iyi” ve “harika” insan diye adlandırıyorlardı. Her yerde büyük bir coşkuyla karşılayıp on dakika ayakta alkışlıyorlardı. Biyografisinin “görekemli sadeliği” ağızdan ağza aktarılırdı. Onun hakkında efsaneler dolaşırdı, onunla yapılan toplantılar “başka bir gezegenden gelen elçi” ile yapılan toplantılarla veya neredeyse “Mesih’in insanlara görünmesi” ile karşılaştırılırdı” (Akşin, 2014, s.155). Nazım Hikmet kendisini “eski Moskovalı”, SSCB’yi “ikinci Anavatani” (Fevralskiy, 1976, s.372) adlandırırdı. “Rusya’da şairin eserleri Türkiye için duyulmamış tiraj olan 15 ila 120 bin nüsha arasında basılır ve birkaç gün içinde kitapçılarda satılırdı” (Uturguari, 203, s.108).

Nazım Hikmet’in şiirleri SSCB’nin en iyi şairleri tarafından Rusçaya çevrilmiştir. Şairin şiirsel mirasının bu sayısız Sovyet tercümanları arasında D.Samoylov, M.Pavlova, A.İbragimov, E.Bagrinskiy, N.Gorskaya, M.Paster de vardı. Unutulmamalıdır ki şiir çevirisi çeviri türleri arasında en zor olanıdır. “Şiirde müzik ritmi sanki bir dizi söz, tekerleme, mısralarla zincirlenmiş gibidir... Esas olan o müzik ritmini yakalamak, onu yeni bir dilin anlatım araçlarıyla yeniden yaratmak, tek kelimeyle zincirin

bütünlüğünü korumaktır” (Ramizoğlu, 2019, s.33). Nazım Hikmet’in Rusçaya tercümanlarından Eduard Bagritskiy, onun şiirlerindeki bu müzik ritmini en iyi anlayan ve bu ritmi Rusçaya aktarabilen kişidir. Nazım Hikmet ile yakın dostluğu nedeniyle şairin sonraki bakış açısının şekillenmesine de E.Bagritskiy’in etkisi olmuştur.

Nazım Hikmet’in SSCB’de çok sayıda kitabı yayımlanmıştır. Örnek olarak bunlardan sadece bazılarını vereceğiz: Nazım Hikmet. “Şiirler” (Moskova: Federasiya, 1932); Nazım Hikmet. “Seçilmiş Şiirler” (Moskova: Pravda, 1950); Nazım Hikmet. “Şiirler ve Uzun Şiirler” (Moskova: Molodaya Gvardiya, 1957); Nazım Hikmet. “Yeni Şiirler” (Moskova: Sovetskiy Pisatel, 1961); Nazım Hikmet. “Lirik Şiirler” (“Lirik Şiir Hazinesi” serisi, Moskova: Hudojestvennaya Literatura, 1968); Nazım Hikmet. “Seçilmiş Eserleri. Şiirler. Uzun Şiirler. Otobiyografi” (Moskova: Hudojestvennaya Literatura, 1974); Nazım Hikmet. “İnsan Manzaraları. Şiirsel Destan” (Moskova: Raduga, 1983); Nazım Hikmet. “Seçilmiş Eserleri. 2 Cilt. 1. Cilt. Şiirler, Uzun Şiirler” (Moskova: Hudojestvennaya Literatura, 1987); Nazım Hikmet. “Ne Güzel Şey Hatırlamak Seni. Lirik Şiirler” (Moskova: Raduga, 1988).

“K.M.Simonov, anılarında şairle tanışmasını ve Sovyetler Birliği’nde Nazım Hikmet’in Rusça altı ciltlik bir eserler toplusunun yayıma hazırlanmakta olduğunu anlattığı “Nazım Hikmet Hakkında” adlı tüm bir bölümü Türk şaire ayırmıştır” (Dogan, 2022, s. 664).

SSCB’de Nazım Hikmet birçok şiir ve piyes yazmıştır. SSCB’de kalması onun kişisel hayatını da etkilemiştir. O 1952’de Galina Grigoryevna Kolesnikova ile tanışmış, ilişkileri 1953’ten 1960’a kadar sürmüştür. Şair 3 Haziran 1963’te vefat etmiştir. Ömrünün son yıllarında vatan hasreti çekmiş, memleketine hasret dolu şiirler yazmıştır. Nazım Hikmet, Moskova’daki Novodeviçi Mezarlığına defnedilmiştir.

Bazı araştırmacılar SSCB’de Nazım Hikmet’e karşı olan sevginin şairin yaşamak için bu ülkeyi seçmesi, SSCB’yi ikinci vatanı adlandırması ve siyasi görüşleri ile bağlantılı olduğunu söylemektedirler. Ama SSCB dağıldıktan sonra bugün de Nazım Hikmet’e karşı Rusya’da olan büyük sevgi ve ilgi onun sevilmesinin sebebinin sadece siyasi görüşleri değil, hem de yazdığı güzel şiirler olduğunu kanıtlıyor.

2022 yılında Moskova’da Nazım Hikmet’in 120. doğum yıldönümüne adanmış bir etkinlik düzenlenmiştir. Araştırma makalemizin bu bölümünü söz konusu etkinlikte konuşan Türkiye Cumhuriyeti’nin Moskova Büyükelçisi Mehmet Samsar’ın şu sözleriyle bitirmek isterdik: “Nazım Hikmet, ölümünün üzerinden yıllar geçmesine rağmen Türkiye ve Rusya vatandaşlarının buluşmasına vesile olarak dostluk köprüsünün kurulmasında önemli rol oynamaya devam ediyor” (Chirciu & Amuyeva, 2022).

Sonuç

Araştırma makalemizde yer alan olgulardan da anlaşılacağı üzere tarihin çeşitli evrelerinde Türk-Rus edebî ilişkilerinin kurulmasında ve geliştirilmesinde çeviri büyük önem arz etmiştir. Ruslar Türklerin kültürü, yaşamı ve hayata bakış açısı, genel olarak Türkiye hakkında Türk yazarların eserlerinden çok şeyler öğrenmişler. Aynı şey Türk insanı için de söylenebilir. Türk okuru Rusya hakkında L.N.Tolstoy, F.M.Dostoyevskiy, A.P.Çehov gibi klasik Rus yazarların eserlerinden bilgi almış ve bu eserler onun için bir nevi Rusya kültür ve sanat rehberi olmuştur. Tabii 40-50 yıl öncesine kıyasla günümüzde herhangi bir ülke veya millet hakkında bilgi almak için pek çok alternatif kaynak, özellikle internet gibi zengin bir veri tabanı mevcut. Ancak bu teknolojik gelişmeye rağmen Türkiye’de Rus edebiyatına, Rusya’da Türk edebiyatına olan ilgi azalmamaktadır. Bu nedenle günümüzde de milli edebiyat en etkili propaganda aracı olmaya devam etmektedir. Milli edebiyatlar bu tür propaganda araçları olmaya devam ettiği sürece çeviri, bu edebiyatları birbirine bağlayan köprü olma özelliğini koruyacaktır.

Kaynakça

- Abibulaieva, L. (2014). *Türk ve Rus edebiyatlarında "öteki"*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı: Ankara.
- Akşin, A. (2014). Nazım Hikmet. Svoboda vıboru. Voprosı literaturı. N 5. Moskva: Regionalny obşestvennyy fond "Literaturnaya kritika", 155-177.
- Alkayeva, L.O. (1982). *Russkaya klassika v Turtsii // Russkaya klassika v stranah Vostoka*. Moskva: Nauka, 100-109.
- Arhivnyy dokument. (1961). *Nota Zamestitelya Narodnogo Komissara İnostrannıh Del RSFSR Poslu Turtsii v RSFSR Ali Fuadu 4 marta 1922 g. // Dok-tı vneş. pol. SSSR. T. V..*
- Arhivnyy dokument. (1970). *Pismo Zamestitelya Narodnogo Komissara İnostrannıh Del RSFSR Polnomoçnomu Predstavitelyu SSSR v Turtsii Ya.Z.Suritsu 4 dekabrya 1933 g. // Dok-tı vneş. pol. SSSR. T. XVI.*
- Avrutina, A. (2015). *Turetskaya literatura v Rossii – hudojestvennyy perevod kak metod vzaimnogo poznaniya kultur*. Rossiysko-turetskiye otnoşeniya: ot holodnoy voynu do sovremennosti. Materialı vtorogo mejdunarodnogo seminaru. Tsentr atatyurkovskih issledovaniy.
- Chirciu, D., Amuyeva, Ü. (2022). *V Moskve počtili pamyat turetskogo poeta i prozaika Nazıma Hikmeta* <https://www.aa.com.tr>
- Dogan, M.G. (2022). *Obraz Sovetskoı Rossii v stihotvoreniyah i poemah turetskogo poeta Nazıma Hikmeta Rana*. Polilingvialnost i transkulturnıye praktiki. Tom 19, N 4. Rosiyskiy universitet drujbi narodov.
- Fevralskiy, A.V. (1976). *Nazım Hikmet (iz vystupleniya Nazıma Hikmeta v TsDRİ (Tsentrallnom dome rabotnikov isskusstvo) 1 marta 1956 goda) // Zapiski rovesnika veka*. Moskva: Sovetskiy pisatel, 391 s.
- Goldobin, A.M., Goldberg, D.İ., Petruşevskiy, İ.P. (1970). *İstoriya stran zarubejnoj Azii v srednie veka*. Nauka.
- Kapranova, E. (2017). *Sait Faik Abasıyanık ile Anton Çehov Arasında Bir Karşılaştırma*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı (Yeni Türk Edebiyatı) Anabilim Dalı: Ankara
- Holikov, A. A. (2017). *Vklad H.G.Koroglu v istoriyu akademiçeskogo izuçeniya natsionalnih literatur SSSR*. Stephanos, N 2 (22), MGU imeni M.V.Lomonosova.
- Obraztsov, A.V. (2012). *Osmanskaya literatura v russkih perevodah. "Günümüz Rusya'sında Türkiye Çalışmaları"* Sempozyumu (ss. 156-166). İstanbul, 25-29 Ocak 2012. İstanbul: Yunus Emre Enstitüsü.
- Oganova, Ye. A. (2013). *Rossiysko-turetskoye vzaimodeystvie v oblasti kulturi: o perevodah turetskoı poezii v Rossii*. Rossiysko-turetskii otnoşeniya: 2002-2012 godı (materialı Kruglogo stola, g. Moskva, 4 aprelya 2013 g). İzdatelstvo MGİMO-Universitet.
- Oldjay, T. (2010). Retseptsiya perevodov russkih literaturno-hudojestvennih proizvedeniyah v Turtsii. *International Journal of Russian Studies*, 3(1), 23-44.
- Oldjay, T. (2016). *Poslannitsa russkoı kulturi*. İntervyu s Tyurkan Oldjay. <https://m.rusmir.media/2016/02/01/lebedeva>
- Rakamlarla TEDA (2021). teda.ktb.gov.tr 23.07.2023 tarihinde <https://teda.ktb.gov.tr/TR-250769/rakamlarla-teda.html> URL'den erişim.

- Ramiz oğlu, R. A. (2013). *Harakternie osobennosti perevoda s turetskogo na russkiy yazık*. Magiya İNNO: Novıye tekhnologii v yazıkovoy podgotovke spetsialistov-mejdunarodnikov. Materialı nauçno-praktičeskoj konferentsii k 70-letiyu fakulteta mejdunarodnih otnoşeniy. Tom 2. Sektsiya 3-6. Moskva, 4-5 oktyabrya 2013 g. İzdatelstvo MGİMO-Universitet.
- Ramizoğlu, R. (2019). Poeziyaya verilən bir-birinə zidd müxtəlif təriflər fonunda poetik tərcümə məsələlərinin təhlili. *Elmi iş, Humanitar elmlər üzrə aylıq beynəlxalq jurnal*. (5), 31-35.
- Savaş ve Barış Kitab Açıklaması (2017). canyayinlari.com 23.07.2023 tarihinde <https://www.canyayinlari.com/kitap-savas-ve-baris-9789750711800> URL'den erişim
- Sevük, İ. H. (1941). *Aوروبا edebiyatı ve biz*. Remzi Kitapevi.
- Uturgauri, S. N. (2003). Globalleşme koşullarında kültürün rolü. K. Gülten ve U. Natalya (Eds.), *Dünden bugüne Türkiye ve Rusya politik, ekonomik ve kültürel ilişkiler içinde* (ss. 99-109). Bilgi Üniversitesi Yayınları.